

Stručni rad
UDK 35.071.55(497.15)
94(497.11)“19”
314.7(497.15)
Primljeno: 20. ožujka 2011.

Primorska banovina u politici upravne podjele Bosne i Hercegovine

BRANKO DUBRAVICA*

Sažetak

Danas, kada se ponovo nalazimo pred pitanjem kuda ide Bosna i Hercegovina, k novoj integraciji ili daljnjoj dezintegraciji, neće biti naodmet pokazati kako je i kada otpočeo proces njene upravno-teritorijalne podjele i povezivanja sa susjednim zemljama u 20. stoljeću, u ovom slučaju s Dalmacijom 1929. u Primorskoj banovini, a deset godina kasnije s Banovinom Hrvatskom. U radu ćemo se detaljno pozabaviti prikazom veličine teritorija i stanovništva prema konfesionalnoj pripadnosti na razini 8, odnosno 13 kotareva koje je činilo 38, odnosno 70 općina BiH. Podaci o stanovništvu iznose se temeljem zadnjeg popisa iz 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji te se pokušava odgovoriti na pitanje u kojem se omjeru našla katolička većina naspram islamske i pravoslavne manjine. Apsolutnu većinu od 63% katoličko je stanovništvo u bosansko-hercegovačkim kotarevima imalo u razdoblju Primorske banovine, dok je u Banovini Hrvatskoj činilo 53% stanovništva. Pored katolika u istim su banovinama živjeli stanovnici islamske i pravoslavne vjeroispovijesti, koji su bili manjina, dok su na razini pojedinih općina i kotareva bili većina. Katolici su u Primorskoj banovini u dalmatinskim kotarevima činili 84% stanovništva, a u kotarevima BiH 63%, pa je na razini cjelokupne banovine bilo 75% katolika. Stoga su s pravom mnogi doživljavali i objašnjavali Primorsku banovinu konfesionalno katoličkom, a nacionalno hrvatskom, premda će to ona u stvarnosti postati tek kad zajedno sa Savskom banovinom uđe u Banovinu Hrvatsku.

Ključne riječi: politika, upravna podjela BiH, banovine, kotarevi, općine, katolici – Hrvati, pravoslavci – Srbi, islam – Bošnjaci, granice, teritorijalni opseg

* *Branko Dubravica*, izvanredni profesor Fakulteta političkih znanosti na predmetu Suvremena hrvatska politička povijest.

Uvod

U gotovo svim historiografskim radovima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i dr. koji se osvrću na međuratno razdoblje susrećemo se s pitanjem upravno-teritorijalne podjele Kraljevine Jugoslavije na 9, odnosno 8 banovina u razdoblju od 1929. do 1941. godine. Pri tome nailazimo na različite interpretacije i pokušaje objašnjenja političke pozadine tih mjera i njihovih posljedica u kontekstu nacionalne integracije ili dezintegracije u narednom periodu.

Bez obzira na činjenicu da je upravna reorganizacija izvršena u uvjetima otvorene monarhističke diktature vođene idejom integralnog jugoslavenstva i da su nove upravne jedinice ugušile sve oblike ranije oblasne samouprave, te političke mjere imale su i pozitivan učinak s konfesionalno-teritorijalnog stajališta. Naime one su globalno razdvojile dvije kršćanske zajednice, katoličku i pravoslavnu, pa će katoličkim Slovencima i Hrvatima u budućim političkim koracima poslužiti kao temelj nacionalno-teritorijalnog okupljanja.

U preostalih 6 banovina postignuta je pravoslavna većina, iz čega su mnogi izvlačili zaključke da se zapravo radi o srpskim banovinama. Velikosrpska politika nategnula je pravoslavnu većinu u tim banovinama u okolnostima nepriznavanja i svojatanja pravoslavnih Makedonaca i Crnogoraca, kao i negiranja muslimana. U realnim okolnostima Crnogorci i Makedonci bili su okupljeni svaki u svojoj banovini, koje su djelomično zadirale i na područja današnje Srbije, BiH i Hrvatske. I muslimani BiH zasigurno su mogli ostvariti apsolutnu većinu barem u Drinskoj banovini da se ona nije protezala do polovine Srbije, a na kraće vrijeme i u Hrvatskoj do Dunava i Vukovara, kako bi poprimila većinsko pravoslavno obilježje.

Nezadovoljstvo granicama banovina stizalo je sa svih strana, iznosili su se brojni argumenti protiv razbijanja dotadašnjih naslijeđenih povijesnih i "plemenskih" granica, na što je režim diktature reagirao 1931. djelomičnom korekcijom granica temeljem "plemenskih" zahtjeva. Vrhunac popustljivosti srpske politike hrvatskim zahtjevima dogodio se neposredno pred izbijanje svjetskog rata kada je sporazumom u kolovozu 1939. omogućeno da se nakon 400 godina Dalmacija upravno uključi u Bansku Hrvatsku, kao i 13 kotareva BiH od kojih je njih 8 dotad pripadalo Primorskoj, 3 Drinskoj i 2 Vrbaskoj banovini. Na taj se način bivše trojedno kraljevstvo Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smanjilo na području Srijema i Boke, a povećalo na račun 26% teritorije BiH.

Ponukani činjenicom da se u pregledima hrvatske povijesti koji zahvaćaju razdoblje između dva svjetska rata o tom pitanju piše nepotpuno i netočno, ukazat ćemo na nekoliko primjera gdje istaknuti akademici i drugi uvaženi znanstvenici nisu u stanju vidjeti upravnu granicu između Bosne i Hercegovine, kao i točno nabrojiti bosanske i hercegovačke kotareve koji su pridodati Primorskoj banovini, odnosno

kasnije Banovini Hrvatskoj. U nabranjanju kotareva često se poneki izostavi, a istovremeno se ubacuje općina kao sastavnica već naznačenog kotara.

Prvi problem pojavljuje se oko definiranja dijelova BiH koji su pridodati Primorskoj banovini.

Evo primjera kako piše akademik Ljubo Boban: “Primorska banovina obuhvaćala je dio Bosne i Hercegovine (uglavnom područje zapadne Hercegovine, te **pet** bosanskih kotareva) koji prije nije bio u sastavu Kraljevine Dalmacije” (Boban, 1992: 32). Ta je konstatacija netočna s dva stajališta: prvo, za desetogodišnjeg postojanja Primorske banovine ni jednog dana u njoj nije bilo 5 bosanskih kotareva, detaljne analize pokazuju da su do 1931. u njoj bila 4, a od tada, izlaskom Travnika, do 1939. godine 3 kotara. Tek što se Primorska banovina raspustila u korist nove Banovine Hrvatske, na dotadašnja 3 bosanska kotara nadovezala su se nova dva, Travnik i Fojnica. Prema tome, tek povratkom Travnika i dobivanjem Fojnice te njihovim uključanjem u Banovinu Hrvatsku može se govoriti da su se na tri bosanska kotara Primorske banovine nadovezala još dva iz srednje Bosne, pa ih je ukupno bilo 5 u razdoblju Banovine Hrvatske 1939-1941. godine, a ne, kako tvrdi Boban, 5 u Primorskoj banovini do 1939. godine.

Isto tako, dok bosanski prostor raščlanjuje na kotareve, dotle olako rabi pojam zapadna Hercegovina umjesto da istakne 4 hercegovačka kotara do 1931, odnosno 5 nakon toga do 1939. godine. Svođenje hercegovačkih kotareva pridodanih Primorskoj banovini na pojam zapadne Hercegovine samo je djelomično točno, veliki dio gornje Hercegovine nalazi se istočno od Neretve, a nakon priključenja Stolca Primorskoj banovini pripadali su joj i dijelovi istočne Hercegovine.

Drugi primjer susrećemo kod akademika Dušana Bilandžića. Kada govori o prostorima BiH koji su pripali Primorskoj banovini, on ističe: “... iz Bosne su u Primorsku banovinu uključeni Livno, Kupres, Mostar, Konjic, Prozor, Bugojno i Travnik” (Bilandžić, 1999: 97). Ovdje je prvo izbjegnuto pojam Hercegovina, pa se da zaključiti da su sve navedene upravne jedinice pripadale samo Bosni, a ne i Hercegovini. Drugo, izbjegnuto je pojam kotarevi, premda se vjerojatno mislilo na njih, a u nabranjanju su izostavljena dva: Ljubuški i Duvno, dok je ubačena općina Kupres iz bugojanskog kotara. Do te pogrešne konstatacije mnogi su autori došli zato što se nisu služili izvornim dokumentima, već zemljovidima u koje nisu upisana dva kotara, a naveden je Kupres kao općinsko središte bugojanskog kotara (Boban, 1992: 30).

Nejasnoće nastaju osobito onda kada se u vezi s teritorijalnim opsegom Banovine Hrvatske 1939. godine spominju dvije banovine, Savska i Primorska te pet bosansko-hercegovačkih kotareva iz Vrbaske i Drinske banovine. Pri nabranjanju kotareva bosanske Posavine, u sporazumu Cvetković-Maček Derventa je stavljena u zagradu iza Brčkog (Boban, 1965: 403-404), dok se u Uredbi o banovini ona iskazuje kao samostalan kotar izjednačen sa svim drugim kotarevima. Dok je Boban

u sporazumu doveo u pitanje pripadnost kotara Dervente, dotle je Rudolf Horvat pogrešno ustvrdio da je Banovini Hrvatskoj pripalo "... od Bosne i Hercegovine 12 upravnih kotara (Derventa, Gradačac, Brčko, Travnik, Fojnica, Livno, Duvno, Bugojno, Prozor, Mostar, Konjic i Ljubuški) (Horvat, 1992: 608). On je očito previdio činjenicu da je kotar Stolac pripojen 1931. Primorskoj banovini, a time kasnije i Banovini Hrvatskoj. Tako je izostavljanjem kotara Stolac smanjio broj kotareva BiH sa 13 na 12 u Banovini Hrvatskoj.

Za razliku od hrvatske srpska historiografija pitanje teritorijalnog opsega Primorske banovine objašnjava na sebi svojstven način. Tako npr. akademik Sima Ćirković ovako objašnjava nastanak dviju banovina na prostoru današnje Hrvatske: "... Savska se sastojala od Hrvatske i Slavonije, Primorska od jugoslavenskog dijela Dalmacije" (Ćirković, 2008: 283). On izričito naglašava da Dalmacija u tom trenutku nije hrvatska, već jugoslavenska, vjerojatno misli i na dio Dalmacije koji je u Rapallu dodijeljen Italiji (Zadar, Lastovo i Palagruža). Dubrovački i korčulanski kotar očito ne drži dijelom "jugoslavenske Dalmacije" jer su dodijeljeni "srpskoj" Zetskoj banovini. Za razliku od Ćirkovića akademik Branko Petranović daje prihvatljiviji teritorijalni opis banovina kad kaže da su obuhvaćale: "primorska, pored dijelova Dalmacije, jugozapadne dijelove Bosne i Hercegovine; zetska južne dijelove Dalmacije, jugoistočne dijelove Bosne i Hercegovine..." (Petranović, 1980: 101). Zemljopisnim određenjem jugozapadni i jugoistočni dijelovi BiH izbjegao je pojmove zapadna i istočna Hercegovina, a spomenuo dijelove obiju cjelina BiH. Isto tako, priznao je da je jug Dalmacije otrgnut od cjeline i uključen u Zetsku banovinu.

Da bismo otklonili nejasnoće oko imena i broja bosansko-hercegovačkih kotareva koji su činili 45% Primorske banovine, kao i kotareva Vrbaske i Drinske banovine koji su 1939. dodijeljeni Banovini Hrvatskoj, odlučili smo ih detaljno prikazati kroz tri ustrojbeno razdoblja, prvo, 1929. formiranje banovina, drugo 1931. promjene granica banovina i konačno 1939. ukidanje Primorske i Savske banovine te nastanak Banovine Hrvatske. Prikazom teritorijalne i konfesionalne strukture kotareva i općina pokušat ćemo dokazati osnovnu hipotezu da su katolici ili Hrvati činili apsolutnu većinu na izdvojenom području i da je Primorskoj banovini dodijeljeno 17%, a Banovini Hrvatskoj 26% teritorija Bosne i Hercegovine. Okupljanjem i izdvajanjem bosansko-hercegovačkih katolika – Hrvata postiglo se to da je od sto Hrvata u BiH njih 36% bilo okupljeno u Primorskoj banovini od 1929. do 1939, a 60% u Banovini Hrvatskoj do 1941. godine. U tzv. srpskim banovinama na prostoru BiH do 1939. ostalo je 74%, a nakon uspostave Banovine Hrvatske 40% bosansko-hercegovačkih Hrvata. Bio je to pokušaj nacionalno-teritorijalnog okupljanja većine Hrvata u jednu upravnu jedinicu koji su obilježile dvije srpske politike prema Hrvatima. Prva je išla k oduzimanju Hrvatskoj dijelova Srijema i najjužnijih dijelova Dalmacije, a druga davanju ustupaka Hrvatima u BiH u područjima gdje nisu mogli ostvariti srpsku ve-

činu. Tako se prostor BiH koji je prepušten Hrvatskoj činio kao kompenzacijska naknada za otuđene prostore na istoku i jugu Hrvatske i Dalmacije, čime je Banovina Hrvatska postala teritorijalno veća, a u konfesionalno-nacionalnom pogledu homogenija u usporedbi s Trojedicom do 1918. godine.

Upravno-teritorijalni ustroj Kraljevine SHS do 1929.

Kraj Austro-Ugarske i stvaranje Kraljevine SHS 1918. hrvatske su zemlje dočekale upravno razjedinjene premda su živjele u istom državnom okviru, Habsburškoj Monarhiji. Kraljevina Hrvatska i Slavonija živjela je u ugarskom dijelu Monarhije, pod vlašću hrvatskoga bana i sabora. U austrijskom dijelu Monarhije autonomno i odvojeno živjele su Istra i Dalmacija. Kraljevinu Dalmaciju činile su Dalmacija, Dubrovnik i Boka, njome je upravljao carski namjesnik, vlada i sabor u Zadru. Rappalskim ugovorom 1920. Zadar, Lastovo i Palagruža pripali su Italiji, kao i najveći dio Istre, osim njena dva kotara: Krk i Kastav, koji su ostali u Kraljevini SHS. Bosna i Hercegovina živjela je trideset godina pod austro-ugarskom okupacijom, a nakon aneksije posljednje desetljeće uređena je kao i druge zemlje Monarhije kojom je upravljao carski namjesnik, zemaljska vlada i sabor.

Stara upravna podjela nastavljena je u prvim godinama postojanja Kraljevine SHS, a nakon donošenja Vidovdanskog ustava počeo je preustroj. Odmah nakon ujedinjenja srpska je politika iz Beograda, u ime novog jugoslavenskog jedinstva, nizom administrativnih mjera poništila stare povijesne zemlje ili pokrajine, njihove institucije vlasti, sabore, vlade, banove i kraljevske namjesnike, te počela krojiti nove administrativne granice.

Usvajanjem Vidovdanskog ustava 1921. stvoren je pravni temelj za novu i jedinstvenu upravno-teritorijalnu podjelu države na oblasti.¹ Uredbom o podjeli zemlje 1922. Kraljevina SHS podijeljena je na 33 oblasti.² Hrvatska i Slavonija, koje su do tada upravno bile podijeljene na osam županija, po novom ustroju podijeljene su na 4 oblasti: Zagrebačku, Osječku, Srijemsku sa sjedištem u Vukovaru i Primorsko-krajišku sa sjedištem u Karlovcu, dok je Dalmacija podijeljena na 2 oblasti, splitsku i dubrovačku. Boka je odvojena od Dalmacije i uključena u Zetsku banovinu. Dubrovačku oblast činili su kotarevi Dubrovnik, Korčula, Metković i Makarska, a preostali dio Dalmacije ušao je u splitsku oblast. Dijelovi predratne Istre koji su ostali u Kraljevini SHS, tj. kotarevi Kastav i Krk pripojeni su ljubljanskoj oblasti, dok je Međimurje, otrgnuto od Mađarske, pripojeno mariborskoj oblasti.

¹ Čl. 95. Vidovdanskog ustava: "Uprava u Kraljevini vrši se po oblastima, okruzima, srezovima i općinama. Podjela na oblasti vrši se po zakonu prema prirodnim, socijalnim i ekonomskim prilikama. Jedna oblast može imati najviše 800.000 stanovnika."

² Uredbom o podjeli zemlje na oblasti (*Službene novine*, 92/1922).

Teritorij Bosne i Hercegovine bio je podijeljen na 6 oblasti: Tuzlansku, Sarajevsku, Mostarsku, Travničku, Vrbasku sa sjedištem u Banja Luci i Bihaćku. Za razliku od austro-ugarske Dalmacije, koja je prva izgubila predratnu cjelovitost kad joj je trajno otrgnut južni dio Boka, teritorij Bosne i Hercegovine do 1929, iako podijeljen na 6 oblasti, ostao je cjelovit u predratnim granicama.

Najveći otpor podjeli Kraljevine SHS na oblasti pružala je Radićeva seljačka stranka tvrdeći da je izvršena nasilna parcelizacija Hrvatske i ugašen višestoljetni hrvatski individualitet. U sukobu s Radićem, beogradski je režim nekoliko godina otežao s provedbom ovog zakona, a zauzvrat je tražio apstinenciju ili nedolazak zastupnika HSS-a u Narodnu skupštinu. Prvi oblasni izbori održani su tek 1927. i upravo kad se počela razvijati oblasna samouprava, režim je šestosiječanjskom proklamacijom 1929. zaveo apsolutizam i stvorio pretpostavke za novu upravno-teritorijalnu podjelu zemlje.

Višestoljetna politička borba za sjedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom nastavljena je i u periodu međuratne Jugoslavije. Naslijeđena povijesna razjedinjenost Hrvatske i Slavonije na jednoj i Dalmacije na drugoj strani nastavljena je i u prvim godinama poslije ujedinjenja, kada su u Zagrebu i Splitu djelovale posebne, zemaljske vlade, a potom pokrajinske uprave. Nova unutarhrvatska razjedinjenost ozakonjena je u doba kraljevske diktature u srpskoj politici podjele Jugoslavije na 9 banovina, kada je Split postao sjedište Primorske, a Zagreb Savske banovine. Proces upravno-teritorijalnog sjedinjenja konačno je dovršen sporazumom Cvetković-Maček 1939. godine i uspostavom Banovine Hrvatske.

Podjela Kraljevine Jugoslavije na banovine 1929.

Unutarnja kriza u Kraljevini Jugoslaviji kulminirala je ubojstvom hrvatskih zastupnika u beogradskoj skupštini, što je otvorilo put otvorenom apsolutizmu. Kralj je 6. siječnja 1929, na pravoslavni Badnjak, proglasio diktaturu, ukinuo Ustav, raspustio Narodnu skupštinu, zabranio rad političkih stranaka i nacionalnih društava, zabranio uporabu nacionalnih imena i simbola, uveo cenzuru tiska i zaoštrio odredbe Zakona o zaštiti države.

Novi će se zakoni ubuduće donositi kraljevim ukazima. Zakonom o kraljevskoj vlasti umjesto dotadašnje formalne trodiobne vlasti kralj postaje nositeljem čitave vlasti u državi. Kralj je povjerio mandat za sastav izvanparlamentarne "političke neutralne" vlade zapovjedniku kraljevske garde generalu Petru Živkoviću, dotadašnjem oruđu kraljeve politike u vojsci i šefu reakcionarne "Bele ruke". Preko njega kralj je dobio potporu vojnih krugova.

Diktatura je donijela čitav niz promjena u unutarnjem uređenju države. Zakonom o Unutarnjoj upravi od 19. lipnja 1929. najavljena je podjela zemlje na banovine, u kojima će kotari ostati niže jedinice uprave.

Devet mjeseci poslije zavođenja diktature, tj. 3. listopada 1929. donesen je "Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja",³ kojim se ukida podjela na 33 oblasti i zemlja dijeli na devet upravnih područja koja su se zvala banovine. Premda je tijekom ranije povijesti banovina bilo u Bosni i sjevernoj Srbiji, ipak se smatralo da one pripadaju hrvatskoj tradiciji jer je hrvatski ban bio nositelj izvršne vlasti sve do 1918. godine.

Predsjednik vlade Petar Živković u svom je obrazloženju Zakona naveo da se u određivanju granica banovina prvenstveno vodilo računa o tome da one budu prirodne i da su se imale u vidu komunikacije i prirodne veze pojedinih krajeva sa svojim centrima (Čulinović, 1961: 13). Granice banovina bile su uglavnom dotadašnje granice pojedinih kotareva, jer su one ustaljene i poznate, pa su u pravilu cijeli kotarevi dodjeljivani pojedinim banovinama. Od toga se odstupalo u iznimnim slučajevima. Imena banovina određena su prema imenima većih rijeka koje kroz njih protječu, uz iznimku Primorske koja je dobila ime po moru.

Banovina je bilo devet: Dravska sa sjedištem u Ljubljani; 2. Savska sa sjedištem u Zagrebu; 3. Vrbaska sa sjedištem u Banjoj Luci; 4. Primorska sa sjedištem u Splitu; 5. Drinska sa sjedištem u Sarajevu; 6. Zetska sa sjedištem u Cetinju; 7. Dunavska sa sjedištem u N. Sadu; 8. Moravska sa sjedištem u Nišu; 9. Vardarska sa sjedištem u Skopju i kao deseta Uprava grada Beograda (za područje Beograda, Zemuna i Pančeva).

Banovine su organizirane kao najviši oblik centralizma, predstavljajući upravno-teritorijalne jedinice podređene centralnoj vlasti, odnosno kralju, koji je dekretom postavljao i smjenjivao banove. Kasnije je uz bana imenovano i Banovinsko vijeće kao savjetodavni organ. Usvajanjem podjele po upravno-zemljopisnim odrednicama režim je na crti radikalnog unitarizma stvorio pretpostavke za nasilnu jugoslavensku unifikaciju. Granice novih upravnih oblasti nazvanih banovinama opravdavane su kao prirodne, a zapravo su na mnogim mjestima presjekle granice ranijih pokrajina. Jedino su se svi Slovenci našli u sklopu jedne, Dravske banovine, kao i nacionalno nepriznati Crnogorci u Zetskoj i Makedonci u Vardarskoj banovini, koje su bile šire od njihovih etničkih granica.

Intencija je bila da banovine zamijene i potisnu plemenska imena i povijesne pokrajine, a dogodilo se suprotno, poslužile su (barem neke) kao okvir za nacionalnu integraciju (Ćirković, 2008: 283). Tu se prvenstveno misli na nacionalnu integraciju Slovenaca u Dravskoj banovini te Hrvata u Banovini Hrvatskoj.

Hrvatska se uglavnom našla razdijeljena u dvjema banovinama: Savskoj i Primorskoj, čime je oslabljena osnova za jedinstveno nacionalno nastupanje Hrvata, jer ga je beogradski režim sada mogao lakše nadzirati, paralizirati i lomiti. Zabranom

³ *Službene novine* od 5. listopada 1929.

nacionalnih imena i simbola još je više povrijeđen nacionalni ponos, čime se dodatno razbuktao otpor režimu diktature na nacionalnoj osnovi (Petranović, 1980: 102).

Nove granice nisu se u potpunosti podudarale s povijesnim. Savska banovina, koja se većinom podudarala s Bansom Hrvatskom, smanjila se za cijelu Srijemsku oblast ili nekadašnju srijemsku županiju, kotareve Vukovar, Vinkovce, Županj, Šid i Mitrovicu dobila je Drinska banovina u Sarajevu, dok je preostali Srijem pripao Dunavskoj banovini u Novom Sadu. Banskog Hrvatskoj oduzeti su kotarevi Dvor na Uni, koji je dodijeljen Vrbaskoj banovini u Banjoj Luci, te kotar Čabar, koji je dodijeljen Dravskoj banovini u Ljubljani. Savskoj banovini priključeni su Krk, Kastav i Međimurje, kao i dva slovenska kotara, Črnomelj i Metlika.

Crtajući granice banovina, u uvjetima diktature i zabrane uporabe nacionalnih imena, ta je politika katoličkim Hrvatima i Slovencima ucertala 3 banovine, dok je preostalih 6 kreirala tako da su u njima pravoslavni Srbi dobili većinu i dominaciju. Ta srpska politika poništila je crnogorsku, a negirala muslimansku i makedonsku narodnost, istovremeno je na jednoj strani smanjivala istočne i južne granice nekadašnjeg hrvatskog kraljevstva, a na drugoj je otvarala perspektivu hrvatskoj politici da se uključi u upravnu podjelu Bosne i Hercegovine. Sve se to odvijalo pod krinkom prirodnog povezivanja određenih regija, pri čemu su se brisale stare povijesne granice i krojile nove.

Od trojednice 1929, kada su stvorene Savska i Primorska banovina, izuzeto je područje Srijemske županije, iz zagrebačke kotar Dvor na Uni i jug Dalmacije: Dubrovnik i Korčula, a pridodano 8 kotareva iz BiH, gdje su Hrvati katolici bili u apsolutnoj većini prema pravoslavnim Srbima. No u odnosu na muslimane katolici su bili u većini u 7 kotareva, dok su u 1 muslimani bili u apsolutnoj većini, u Konjicu. Podjelu na banovine 1929. hrvatska politika dočekala je s negodovanjem, da bi joj 1939. dotadašnja banovinska podjela postala polazna osnova za rješavanje hrvatskog pitanja uspostavom Banovine Hrvatske.

Primorska banovina 1929-1939.

Druga većinska katolička i hrvatska banovina, Primorska, bila je u najvećoj mjeri podudarna s predratnom Dalmacijom, iz nje su izdvojeni kotarevi Dubrovnik i Korčula te pridodati Zetskoj banovini. Primorskoj banovini priključili su 8 kotareva jugozapadne Bosne i Hercegovine koji su se nalazili u zaleđu Dalmacije. I dok su beogradski crtači novih granica postupno smanjivali Dalmaciju na jugu i Bansku Hrvatsku na istoku, istovremeno su Dalmaciji (Primorskoj banovini) pridodali 17% teritorija Bosne i Hercegovine, odnosno 8 kotareva u kojima je katolički živalj imao izrazitu prevagu nad pravoslavnim, a u 7 kotareva i nad muslimanskim živiljem. Kako bi opravdala komadanje i prisvajanje 83% Bosne i Hercegovine, srpska politika dodijelila je katoličkoj Primorskoj banovini u Splitu manji dio u kojem je od 100

bosansko-hercegovačkih Hrvata živjelo njih 36%, a preostalih 64% ostalo je u tzv. “srpskim banovinama” (Vrbaskoj, Drinskoj i Zetskoj).

Primorska banovina prostirala se na 8% teritorija Kraljevine Jugoslavije i u njoj je prema popisu iz 1931. živjelo 6,5% jugoslavenskog stanovništva. Po prostornoj veličini zauzimala je sedmo mjesto, a po broju stanovnika bila je najmanja banovina, zauzimala je posljednje, deveto mjesto.⁴ Ispred nje, na osmom mjestu bila je zetska banovina. To su bile dvije banovine koje su imale manje od milijun ljudi, dok su sve ostale brojile između milijun i dva milijuna i sedamsto tisuća ljudi. Savska banovina sa sjedištem u Zagrebu bila je najveća među banovinama i po stanovništvu i po teritoriju. Bila je dvostruko veća od Primorske banovine i na njenom je teritoriju živjelo trostruko više ljudi.

Prvim banom Primorske banovine imenovan je Ivo Tartaglia,⁵ a nakon njegove ostavke 1932. godine Josip Jablanović, kojeg je 1938. naslijedio Mirko Buić. Kraljevska banska uprava Primorske banovine imala je sedam odjeljenja: Opće, Upravno, Poljoprivredno, Prosvjetno, Tehničko, Financijsko i Odjeljenje za socijalnu politiku i narodno zdravlje. Nove upravne promjene nisu značile nikakav pomak u pravcu povećanja samouprave jer su i banovi i sva odjeljenja banskih uprava zapravo samo provodili odluke središnje vlasti.

Ukupan teritorij Bosne i Hercegovine bio je podijeljen na 4 banovine: Vrbasku sa sjedištem u Banjoj Luci, Drinsku sa sjedištem u Sarajevu, Primorsku sa sjedištem u Splitu i Zetsku sa sjedištem u Cetinju. Dvije su imale sjedište u BiH, jedna u Hrvatskoj (Dalmaciji), jedna u Crnoj Gori. Ni jedna od njih nije u potpunosti samo na prostoru BiH. Vrbaska banovina bila je najbliža tom cilju, uglavnom se nalazila na prostoru BiH, iznimka je jedan hrvatski kotar, Dvor na Uni, i općine Zavalje i Ličko Petrovo selo, kotara koreničkog.

Tablica 1. Stanovništvo BiH po banovinama 1931.

Banovine u BiH	žitelja	%
	BiH	BiH
Vrbaska	1,010.803	43,50%
Drinska	850.934	36,62%
Primorska	322.364	13,87%
Zetska	139.454	6,00%
Ukupno BiH	2,323.555	

⁴ Rafael Landikušić, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Savske banovine*, Zagreb, 1938, str. 20.

⁵ Odvjetnik, likovni kritičar i političar, rođen u Splitu 1880, umro u Lepoglavi 1949.

U ožujku 1931. protezala se na 19.368 km² i brojala je 882.920 stanovnika. Ta-
da je u njenom sastavu bio kotar Travnik.

Tablica 2. Površina i stanovništvo Primorske banovine na prostoru Dalmacije i BiH 1931. nakon priključenja kotareva Stolac i Korčule te izlaska kotara Travnik

Primorska banovina 1931.					
	površina km ²	stanovništvo	katolici	pravoslavni	muslimani
ukupno banovina	19.613	901.660	692.496	138.375	69.360
			76,80%	15,35%	7,69%
Dalmacija	10.609	579.296	487.589	90.271	271
	54,13%	64,25%	84,17%	15,58%	0,04%
BiH	9.004	322.364	204.907	48.109	69.062
	45,87%	35,75%	63,56%	14,92%	21,42%

Promjene u razgraničenju banovina provedene su Zakonom o izmjenama i dopunama u "Zakonu o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja" od 28. kolovoza 1931. i unesene u Oktroiirani ustav od 3. rujna 1931. godine. U Primorskoj banovini obavljene su ove veće promjene: izuzet je kotar Travnik i pripojen Drinskoj banovini, dok su iz Zetske banovine izuzeta dva kotara i pripojena Primorskoj banovini. Bili su to cijeli kotar Stolac i pola kotara Korčula. Sjedište kotara i njegove tri otočne općine: Korčula, Vela Luka i Blato površine 276 km² pripali su Primorskoj banovini, dok su općine korčulanskog kotara na poluotoku Pelješcu površine 261 km²: Orebić, Trpanj, Janjina i Kuna, priključene kotaru Dubrovnik, te su i dalje ostale u Zetskoj banovini. Nakon te zamjene Primorska se banovina u rujnu 1931. proteže na 19.613 km² i broji 901.660 stanovnika. Tom se zamjenom broj pravoslavaca izrazito povećao, a muslimana znatno smanjio, dok je broj katolika smanjen u manjoj mjeri.

Iz gornje tabele vidljivo je da se Primorska banovina većinom nalazila na prostoru današnje Hrvatske (ondašnje Dalmacije), a da je prostor BiH zauzimao preko 45% njene površine. Usporedbom broja stanovnika vidljivo je da se približno dvije trećine nalazilo u Dalmaciji, a nešto više od jedne trećine na prostoru BiH. Prostor Dalmacije nastanjivale su samo dvije konfesionalne zajednice, katolička i pravoslavna, pri čemu je prva obuhvaćala 85%, a druga 15% stanovništva. Na kotarskoj razini vidljiva je apsolutna većina jedne ili druge zajednice.

Tablica 3. *Dalmatinski kotarevi u Primorskoj banovini 1931.*⁶

	kotar	površina km ²	stanovnika ukupno	katolici	pravoslavni	muslimani
1	Benkovac	1.820,78	59.790	27.828	31.954	0
2	Biograd	580,04	30.063	29.307	736	11
3	Brač	394,68	17.331	17.294	30	0
4	Hvar	412,79	23.174	22.834	295	0
5	Imotski	646,31	42.804	41.327	1.440	25
6	Knin	1.407,23	60.465	28.340	32.020	24
7	Makarska	537,48	26.774	26.653	77	1
8	Metković	384,29	17.231	16.582	625	16
9	Preko	376,02	21.870	21.824	33	1
10	Sinj	1.246,73	59.907	50.177	9.693	30
11	Split	1.584,61	131.054	127.038	3.284	100
12	Šibenik	942,12	68.135	57.762	10.028	62
13	Korčula	276,08	20.698	20.623	56	1
Primorska banovina	dalmatinski kotarevi	10.609,16	579.296	487.589	90.271	271
				84,17%	15,58%	0,04%

Iz gornje tablice vidljivo je da su katolici bili apsolutna većina u 11, a pravoslavci u 2 kotara. Katoličko stanovništvo činilo je većinu od 84%, dok je pravoslavna manjina bila zastupljena s 15%. Pravoslavno stanovništvo bilo je većinsko u sjevernoj Dalmaciji u kotarevima Knin (53%) i Benkovac (53%). U značajnijem broju bili su u kotarevima Sinj (16%) i Šibenik (14%) te u manjem postotku u Imotskom i Splitu. Konfesionalna slika Dalmacije bila bi još povoljnija za katolike da se u njoj nalazio kotar Dubrovnik iz Zetske banovine.

Prema teritorijalnom razmještanju i vremenskom rasporedu kotareve BiH u Primorskoj banovini i Banovini Hrvatskoj možemo prikazati ovako: početnim ustrojem 1929. u Primorskoj banovini bila su 4 hercegovačka i 4 bosanska kotara, a promjenama koje su uslijedile 1931. broj bosanskih kotareva u Primorskoj banovini smanjio se na 3, dok se broj hercegovačkih povećao na 5 kotareva. Stoga u prikazu ljudske i prostorne veličine nailazimo na dvije vrste podataka: prve, koji kotareve BiH prikazuju 1931. u vrijeme popisa stanovništva u ožujku, kada je u njoj bio kotar

⁶ *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske*, Zagreb, 1940, str. 297-323.

Travnik, te druge, među koje spada i ovaj prikaz, koji se odnose na kolovoz, kada je u banovinu ušao kotar Stolac, a izišao kotar Travnik.

U trenutku uspostave Banovine Hrvatske bilo je 13 kotareva iz BiH, u kojima je broj hercegovačkih ostao nepromijenjen i iznosio je 5, dok se broj bosanskih s 3 povećao na 8 kotareva. Povećanje se odnosilo na 2 srednjobosanska i 3 bosansko-posavska kotara.

Prostor BiH koji je pripadao Primorskoj banovini nastanjivale su tri konfesionalne zajednice: katolička, pravoslavna i islamska. Promatrano u cjelini, katolici su imali apsolutnu većinu od 63,56%, iza njih su bili muslimani s 21,42% i konačno pravoslavci s 14,92%. Procjenjuje se da je pred Drugi svjetski rat, odnosno u vrijeme Banovine Hrvatske na području bivše Primorske banovine živjelo oko milijun stanovnika. Smatra se da je desetogodišnji prirast u BiH iznosio 14,20%, pa je broj stanovnika porastao na 369.000, a u Hrvatskoj (Dalmaciji) 9,80%, pa je broj stanovnika porastao na 636.000 (Žerjavić, 1991: 114).

Tablica 4. Kotarevi BiH u Primorskoj banovini i Banovini Hrvatskoj⁷

Prilog	kotar	površina u km ²	ukupno žitelja	katolici Hrvati	pravoslavci Srbi	muslimani Bošnjaci
A	1929-1939.					
1	Mostar	1.923,06	83.190	52.869	12.730	17.400
2	Ljubuški	772,75	48.759	46.198	179	2.379
3	Livno	1.077,76	33.260	23.653	6.296	3.303
4	Duvno	946,26	26.150	23.109	1.222	1.819
5	Stolac	954,52	41.156	20.207	10.310	10.632
6	Bugojno	1.402,83	42.947	18.558	12.567	11.769
7	Konjic	1.314,13	32.189	10.735	4.739	16.693
8	Prozor	613,44	14.713	9.578	61	5.067
	Ukupno	9.004,75	322.364	204.907	48.109	69.062
Prilog						
B	1939-1941.					
9	Travnik	968,71	45.386	20.903	5.557	18.512
10	Fojnica	736,68	25.146	15.972	566	8.587

⁷ Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske, Zagreb, 1940, str. 297-323.

11	Brčko	1.243,86	97.962	42.208	34.956	20.443
12	Derventa	897,61	69.014	31.913	28.784	7.173
13	Gradačac	865,48	66.657	21.545	19.640	25.143
	Ukupno	4.712,34	304.155	132.541	89.503	79.858
Banovina Hrvatska	Svega u BiH	13.717,09	626.524	337.448	137.612	148.920
		26,82%	26,96%	53,86%	21,96%	23,76%

Radi lakšeg sagledavanja cjelokupnog stanja na prostoru BiH koji je pripadao Primorskoj banovini, a potom Banovini Hrvatskoj, odlučili smo se na tabelarni i deskriptivni opis kotareva i općina. Da bismo mogli vršiti komparaciju, nužno je podsjetiti na ukupno stanje u BiH. Prema konfesionalno-nacionalnoj podjeli u BiH je 1931. živjelo 44% Srba, 32% Bošnjaka i 24% Hrvata.

Iz priložene tablice da se zaključiti da je u Primorsku banovinu 1929. uključeno 17%, a deset godina kasnije u Banovinu Hrvatsku još 9%, što je ukupno 26% teritorija BiH. Prostorno povećanje pratilo je smanjenje apsolutno većinskog katoličkog i povećanje manjinskog pravoslavnog i muslimanskog življa u navedenim banovinama. Tako je u Banovini Hrvatskoj na prostorima BiH živjelo okruglo 54% Hrvata, 24% Bošnjaka i 22% Srba. Što se tiče nacionalne integracije katolika – Hrvata u navedenim banovinama, zabilježen je porast s 36% 1931. na 60% 1939. godine. I nakon toga 40% katolika – Hrvata ostalo je u tzv. srpskim banovinama. Da bismo detaljnije predočili konfesionalno-nacionalnu strukturu pojedinih kotareva, odlučili smo prikazati i njihovu općinsku strukturu.

a) Kotarevi u kojima su Hrvati činili apsolutnu većinu na razini kotara i svih općina

1. Duvno: kotar s hrvatskom apsolutnom većinom: Hrvati (88,37%), Bošnjaci (6,95%), Srbi (4,67%). Kotar Duvno sastojao se od tri općine: općina *Tomislav grad* koja je imala Hrvata (77,40%), Bošnjaka (13,85%), Srba (8,74%); općina *Grabovica* – Hrvata (99%) i općina *Vir* – Hrvata (99,86%).

2. Prozor: kotar s hrvatskom apsolutnom većinom. U kotaru Prozor Hrvata je bilo (65,10%), dok je Bošnjaka bilo (34,43%). Kotar se sastojao od dvije općine. U općini *Prozor* bilo je Hrvata (56,90%), a Bošnjaka (42,43%); u općini *Gornja Rama* (Šćit) Hrvata je bilo (79,89%), a Bošnjaka (20%).

3. Fojnica: U kotaru Fojnica Hrvati su imali apsolutnu većinu na obje razine: u kotaru i 5 općina. U kotaru Fojnica Hrvata je bilo (63,52%), Bošnjaka (34,15%). Kotar se sastojao od 5 općina: općina *Fojnica* Hrvati (51,98%), Bošnjaci (47,11%); općina *Brestovsko* Hrvati (58,64%), Bošnjaci (39,62%); općina *Busovača* Hrvati

(64,34%), Bošnjaci (32,90%); općina *Kiseljak* Hrvati (68,23%), Bošnjaci (25,36%); općina *Kreševo* Hrvati (75,03%), Bošnjaci (24,03%).

b) Kotar s najvišim postotkom hrvatskog pučanstva u kojem se nalazila i jedna većinska bošnjačka općina

4. Ljubuški: kotar s hrvatskom apsolutnom većinom (94,75%) sastojao se od 5 općina i općine Ljubuški grad. Apsolutnu većinu Hrvati su imali u 5 općina, dok je u općini Ljubuški grad, koja je brojala 3.355, bila apsolutna većina Bošnjaka (59,73%), Hrvata (35,88%), Srba (4,30%). Seoske općine: općina *Drinovci* – Hrvata (99,88%), općina *Humac* – Hrvata (99,66%), općina *Posušje* – Hrvata (99,80%), općina *Vitina* – Hrvata (96,84%) i Bošnjaka (3,07%), općina *Zvirovići* – Hrvata (99,05%).

c) Kotarevi u kojima su Hrvati činili apsolutnu većinu, a Bošnjaci i Srbi su imali većinu u nekim općinama

5. Livno: kotar s hrvatskom apsolutnom većinom (75,67%) sastojao se od 4 općine i Livno grada. Apsolutnu većinu Hrvati su imali u 3, a Srbi u 1 općini, dok je u *Livnu gradu* bila relativna većina Bošnjaka (43,67%), Hrvata (40,67%); općina *Donje Polje* – Srbi (68,28%); općina *Gornje Polje* – Hrvati (85,43%); općina *Priluka* – Hrvati (94,75%); općina *Šujica* – Hrvati (88,03%).

6. Mostar: kotar Mostar sastojao se od 10 općina i Mostar grada. Kotar Mostar imao je apsolutnu većinu Hrvata (74,90%), Bošnjaka (13,60%) i Srba (11,49%), dok je *Mostar grad* imao relativnu većinu Bošnjaka (43,58%), Hrvata (28,40%), Srba (27,11%). Od 10 općina Hrvati su imali većinu u 8: apsolutnu u 7 i relativnu u 1, dok su apsolutnu većinu u općini *Blagaj* imali Bošnjaci (58,49%), Srbi (22,83%), Hrvati (18,67%), a u *Bijelom Polju* relativnu većinu Srbi (47,10%), Bošnjaci (27,78%) i Hrvati (25,02%).

Općine kotara Mostar s hrvatskom većinom: općina *Donje Brotnjo* – Hrvati (96,36%); općina *Gornje Brotnjo* – Hrvati (98,73%); općina *Kočerin* – Hrvati (99,98%); općina *Mostar Sela* – Hrvati (70,14%); općina *Mostarsko Blato* – Hrvati (99%); općina *Široki Brijeg* – Hrvati (99,50%); općina *Žitomislić* – Hrvati (63,11%); općina *Drežnica* – Hrvati (48%), Bošnjaci (46,67%).

d) Kotar u kojem su Hrvati činili relativnu većinu, a Bošnjaci većinu u nekim općinama

7. Travnik: kotar s hrvatskom relativnom većinom (46,06%) imao je 4 općine i gradsku općinu Travnik grad. Hrvati su imali apsolutnu većinu u 2 općine i relativnu većinu u 2 općine, dok je u općini *Travnik grad* bila relativna većina Bošnjaka (45,29%), Hrvata (38,70%). Općine: općina *Bila* – Hrvata (50,17%) i Bošnjaka (47,62%), općina *Bučići* – Hrvata (54,89%) i Bošnjaka (36,16%), općina *Turbe* – Hrvata (39,13%), Bošnjaka (34,10%), Srba (26,04%) i općina *Vitez* – Hrvata (49,02%) i Bošnjaka (43,71%).

e) Kotarevi u kojima su Hrvati imali relativnu većinu, a Bošnjaci i Srbi većinu u nekim općinama

8. Stolac: kotar s hrvatskom relativnom većinom (49,10%) u kojem je bilo 6 općina, Hrvati su bili u 3 općine u apsolutnoj i u 1 općini u relativnoj većini. U općini *Stolac* u apsolutnoj većini bili su Bošnjaci (65%), Hrvati (18,31%); Srbi su imali većinu u općini *Berkovići* (78,71%); Hrvati su imali većinu u općinama: općina *Aladinići* (48,80%), općina *Burmazi* (58,82%), općina *Čapljina* (54,90%) i općina *Hutovo* (91,94%).

9. Bugojno: kotar s relativnom hrvatskom većinom (43,21%), sastavljen od 3 općine, u svakoj od njih bila je većina jednog od tri naroda. Apsolutnu većinu u općini *Gornji Vakuf* imali su Bošnjaci (51,13%), Hrvati (48,75%), u općini *Kupres* apsolutnu većinu imali su Srbi (55,77%), Hrvati (40,00%), dok su u općini *Bugojno* relativnu većinu imali Hrvati (42,68%), Bošnjaci (34,57%), Srbi (22,41%).

10. Derвента: kotar s hrvatskom relativnom većinom (46,24%) u kojem su od 8 općina Bošnjaci imali većinu u 1 općini: *Derвента grad* – Bošnjaci (50,60%), Hrvati (30,80%), Srbi (14,67%); Srbi su bili većina u 3 općine: općina *Osinja* (94,26%), općina *Podnovlje* (88,76%) i općina *Bosanski Kobaš* (45,68%); a Hrvati su bili većina u 4 općine: općina *Plehan* (88,11%), općina *Derвента selo* (56,88%), općina *Lučani Mulabegovi* (60,51%) i općina *Bosanski Brod* – Hrvati (46,88%), Srbi (41,30%).

11. Brčko: kotar s hrvatskom relativnom većinom (43,09%) u kojem se nalazilo 9 općina, od kojih su u 2 općine većina bili Bošnjaci: općina *Gornji Rahić* – Bošnjaci (68,96%), iza njih Hrvati (19,88%) i općina *Čelić* – Bošnjaci (51,15%), iza njih Srbi (40,51%); Srbi su imali većinu u 2 općine: općina *Brezovo Polje* (80,05%) i općina *Obudovac* (98,76%). Hrvati su bili većina u 5 općina: općina *Brčko* (54,00%), općina *Bosanski Šamac* (54,17%), općina *Bukvik* (62,13%), općina *Donja Mahala* (88,33%) i općina *Tramošnica* (63,61%).

f) Kotar u kojem su Bošnjaci imali apsolutnu većinu na razini kotara, a na razini općina u jednoj apsolutnu i jednoj relativnu većinu

12. Konjic: apsolutnu većinu u kotaru Konjic imali su Bošnjaci (51,85%), iza njih su bili Hrvati (33,35%). U obje općine konjičkog kotara Bošnjaci su činili većinu: u jednoj općini relativnu – općina *Konjic* (47,86%), iza njih su Hrvati (28,38%); i apsolutnu u općini *Ostrožac* (56,62%), iza njih su Hrvati (39,27%).

g) Kotar u kojem su Bošnjaci imali relativnu većinu, a Hrvati i Srbi većinu u nekim općinama

13. Gradačac: kotar u kojem su Bošnjaci imali relativnu većinu (37,72%), iza njih su bili Hrvati (32,32%). Od 5 općina u kotaru Gradačac Bošnjaci su imali većinu u dvije: općina *Gradačac* (56,33%), iza njih su bili Srbi (33,11%), i općina *Srnice* (72,86%), iza njih su bili Srbi (14,09%), Hrvati (13,04%); Srbi su imali jed-

nu većinsku općinu – općina *Vranjak* (91,10%); Hrvati su imali većinu u dvije općine: općina *Modriča* – Hrvati (46,61%), Bošnjaci (29,90%), Srbi (23,35%) i općina *Odžak* – Hrvati (60,15%), Srbi (22,94%), Bošnjaci (15,68%).

Tablica 5. Većina u bosansko-hercegovačkim kotarevima koji su pripadali Primorskoj banovini 1929-1939. i Banovini Hrvatskoj 1939-1941.

Primorska banovina					
1929-1939.	Kotareva (8)		Općina (38)		
	Hrvati	Bošnjaci	Hrvati	Bošnjaci	Srbi
Apsolutna većina	5	1	24	5	2
Relativna većina	2		2	3	2
	7	1	26	8	4
Banovina Hrvatska					
1939-1941.	Kotareva (13)		Općina (70)		
	Hrvati	Bošnjaci	Hrvati	Bošnjaci	Srbi
Apsolutna većina	6	1	39	9	7
Relativna većina	5	1	8	4	3
	11	2	47	13	10

Temeljem iznesenih podataka mogla se složiti sumarna tablica iz koje se vidi broj općina i kotareva u kojima su pojedine konfesionalne zajednice ili narodi činili apsolutnu ili relativnu većinu. Prema stupnju većinske zastupljenosti apsolutnu većinu bilo je teško postići jer se nisu uspoređivale dvije kao u Dalmaciji, nego tri konfesionalno-nacionalne zajednice. Iz svega izloženog može se izvući sljedeći zaključak.

Zaključak

a) Primorska banovina u upravnoj podjeli BiH

Primorska banovina postojala je kao upravno-teritorijalna jedinica Kraljevine Jugoslavije 10 godina, od 1929. do 1939. godine, kada je ukinuta, a njezin prostor ugrađen u Banovinu Hrvatsku. Sastojala se od 21 kotara, od toga 13 s prostora današnje Hrvatske (Dalmacije) i 8 s prostora današnje BiH. Teritorijalni opseg Primorske banovine na području Hrvatske (Dalmacije) i BiH pokazuje da je teritorijalno bila više na prostoru Hrvatske (54%), da je držala banovinsko središte Split i imala apsolutnu hrvatsku nacionalnu većinu, kako u dalmatinskom tako i u bosansko-hercegovačkom dijelu. Ona je od cjelokupnog prostora BiH zauzimala 17% teritorija, dok je preostalih 83% BiH raspoređeno u tri tzv. srpske banovine. Stanovništvo Primorske banovi-

ne u dalmatinskom i bosansko-hercegovačkom dijelu u apsolutnoj je većini katoličko i hrvatsko, na kotarskoj razini Srbi su imali većinu u dva dalmatinska kotara naspram jedanaest kotareva u kojima su Hrvati imali apsolutnu većinu. U bosansko-hercegovačkim kotarevima Primorske banovine Bošnjaci su imali većinu u jednom, a Hrvati u sedam kotareva, dok su na razini općina Hrvati bili većina u 26, Bošnjaci u 8, a Srbi u 4 općine. Stanovništvo bosansko-hercegovačkih kotareva koji su uključeni u Primorsku banovinu činilo je 13% stanovništva BiH. U Primorskoj banovini s prostora BiH okupilo se 36,73% Hrvata BiH, 4,67% Srba BiH i 9,62% Bošnjaka BiH.

b) Banovina Hrvatska u upravnoj podjeli BiH

Vremenski je postojala dvije godine, od 1939. do 1941, kao autonomna upravno-teritorijalna jedinica Kraljevine Jugoslavije. U njoj su bili obuhvaćeni kotarevi Primorske banovine i pet pridodanih bosansko-hercegovačkih kotareva iz Vrbaske i Drinske banovine. Nakon spajanja 8 kotareva bivše Primorske banovine s novih 5 kotareva pridodanih Banovini Hrvatskoj došlo se do ukupno 13 bosansko-hercegovačkih kotareva koji su u teritorijalnom smislu zauzimali 26,82% teritorija BiH, i u njima se okupilo 53,86% Hrvata BiH, 23,76% Bošnjaka BiH i 21,96% Srba BiH. Hrvati su imali većinu u 11, a Bošnjaci u 2 kotara, dok Srbi nisu bili većina ni u jednom od 13 kotareva. Na općinskoj razini od 70 općina Hrvati su imali većinu u 47, Bošnjaci u 13, a Srbi u 10 općina.

IZVORI

1. Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske, Zagreb, 1940.
2. Prethodni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji, Beograd, 1931.
3. Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta savske banovine, Zagreb, 1937.
4. Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta primorske banovine, Zagreb, 1938.
5. Uredba o Banovini Hrvatskoj, *Narodne novine*, br. 196, 30. 8. 1939.
6. Uredba o podjeli zemlje na oblasti, *Službene novine*, 92/1922.
7. Uredba o promjenama područja srezova i općina uslijed izmijenjenih banovinskih granica, *Službene novine*, br. 212, Beograd, 1931.
8. Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja, *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 233, Beograd, 5. listopada 1929.
9. Zakon o izmjenama i dopunama u Zakonu o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 199, Beograd, 1931.

LITERATURA

- Bilandžić, Dušan, 1999: *Moderna hrvatska povijest*, Zagreb.
- Boban, Ljubo, 1965: *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd.
- Boban, Ljubo, 1992: *Hrvatske granice*, Zagreb.
- Čulinović, Ferdo, 1961: *Jugoslavija između dva rata*, knj. II, Zagreb.
- Ćirković, M. Sima, 2008: *Srbi među europskim narodima*, Zagreb.
- Glojnarčić, Mirko, 1940: *Borba Hrvata*, Zagreb.
- Horvat, Rudolf, 1992: *Hrvatska na mučilištu*, pretisak, Zagreb.
- Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996.
- Landikušić, Rafael, 1938: *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Savske banovine*, Zagreb.
- Mirošević, Franko, 1992: *Počelo je 1918*, Zagreb.
- Perić, Ivo, 2006: *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, Zagreb.
- Petranović, Branko, 1980: *Istorija Jugoslavije*, Beograd.
- Žerjavić, Vladimir, 1991: *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb.

Branko Dubravica

LITTORAL BANOVINA IN THE POLITICS OF ADMINISTRATIVE
DIVISION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

At present, when we are once again faced with the question: *quo vadis* Bosnia and Herzegovina, towards new integration or towards further disintegration? – it is undoubtedly useful to show how and when the process was initiated of its administrative-territorial division and its connecting with the neighbour states in the 20th century; in this case, with Dalmatia in 1929 within the Littoral Banovina, and with the Banovina of Croatia ten years later. This paper provides a detailed account of the size of territory and population with regard to various denominations on the level of 8, i.e. 13 districts which comprised 38, i.e. 70 municipalities of BiH. The population data based on the 1931 census, the last carried out in the Kingdom of Yugoslavia, are the starting point of an attempt to establish the ratio between the Catholic majority and the Islam and Orthodox minorities. In the period of the Littoral Banovina, the Catholic population in the Bosnian-Herzegovinian districts had the absolute majority of 63%, and in the Banovina of Croatia – 53%. Beside the Catholics, the same counties were inhabited by minorities of Islam and Orthodox denominations, which were in the majority in some municipalities and districts. In Dalmatian

districts of the Littoral Banovina, 84% of the population were Catholics, while the percentage in BiH districts was 63%, which means that the percentage on the level of the Banovina as a whole was 75%. Consequently, many were right to perceive and proclaim that the Littoral Banovina was Catholic by denomination, and Croatian by ethnicity, although this became a fact only when it joined the Banovina of Croatia together with the Sava Banovina.

Keywords: politics, administrative division of BiH, provinces (*Banovina*), districts, municipalities, Catholics – Croats, Orthodox – Serbs, Islam – Bosniaks, borders, territorial scope

Kontakt: **Branko Dubravica**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: branko.dubravica@zg.t-com.hr